

تحلیل نقش و جایگاه بندر چابهار در وابستگی های ژئوپلیتیکی هند

سیدهدای زرقانی^۱، ابراهیم احمدی^{۲*}

۱- دانشیار جغرافیای سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد

۲- دانش آموخته کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی دانشگاه شهید بهشتی

Ebrahimahmadi1365@yahoo.com

چکیده

در تعریف وابستگی ژئوپلیتیکی، عبارت است از وابستگی منافع و اهداف ملی یک کشور و یا یک بازیگر سیاسی به ارزشها و مزیت های جغرافیایی کشورها و بازیگران سیاسی دیگر. ارزشها و عوامل جغرافیایی در مجموع شامل مکان و فضای جغرافیایی و الگوهای فضایی اند که مطلوبیت سیاسی پیدا می کنند و توجه بازیگران را به خود جلب می کنند. بنادر آزاد و مسیرهای دریایی آنها یکی از این ارزشهای جغرافیایی اند. کشورهایی که دارای بنادر و مسیرهایی دریایی مطلوب اند- می توانند از این مکان های در حکم پیش نیاز قدرت دیگران را آنها وابسته نمایند. به همین خاطر امروزه کشورهای که از مولفه های ژئوپلیتیکی دریا (برخورداری ساحل، دارا بودن و دسترسی به بنادر دریایی، مناطق آزاد، کریدورها و مسیرهای دریایی، داشتن ناوگان مجهز دریایی و غیره) برخوردارند، در زمره کشورهای قدرتمند به حساب می آیند. هدف این مقاله واکاوی نیاز هند به بندر آزاد چابهار و مسیر دریایی آن در چارچوب اهداف ژئوپلیتیکی این کشور است. در این راستا سوال اصلی مقاله این گونه مطرح می شود که چه عواملی باعث وابستگی ژئوپلیتیکی هند به چابهار شده است؟ فرضیه مطرح شده این است که هند در چارچوب وابستگی های ژئوپلیتیکی نظیر الزامات جهانی تبدیل شدن به یک قدرت برتر، رقابت با چین و پاکستان، ورود به افغانستان و آسیای مرکزی (به جهت دسترسی به منابع انرژی) به مسیر ایران (به طور اعم) و چابهار (به طور اخص) وابسته است. این پژوهش بر اساس ماهیت و روش؛ توصیفی- تحلیلی محسوب می شود. اطلاعات مورد نیاز به شیوه اسنادی و با مراجعه به منابع معتبر چون کتب، مقالات و گزارش های معتبر گردآوری شده است.

واژه های کلیدی: وابستگی ژئوپلیتیکی، چابهار، ایران، هند

(۱) مقدمه

به طور کلی جغرافیا، تولید کننده فرصت ها و محدودیت هایی برای زندگی انسان ها است. ارزشها و عوامل جغرافیایی در مجموع شامل مکان و فضای جغرافیایی و الگوهای فضایی اند که مطلوبیت سیاسی پیدا می کنند و توجه بازیگران را به خود جلب می کنند. در واقع ارزش های جغرافیایی فرصت هایی هستند که مطلوب بازیگران سیاسی اعم از فردی یا گروهی (بدون واسطه یا نیابتی) واقع می شوند؛ زیرا در درجه نخست، آنها می توانند تولید کننده قدرت باشند. در درجه بعدی، کاربری آنها می تواند به سلب قدرت رقبا منجر شود. و در آخر می توانند- تأمین کننده نیازهای حیاتی و منافع جمعی و فردی باشند. به همین دلیل انسان ها سعی می کنند فرصت های ناشی از این ارزشها را مورد استفاده قرار دهند و بر محدودیت های آن غلبه کنند. ارزش های جغرافیایی چون بار سیاسی به خود می گیرند، ترتیب و ماهیت ژئوپلیتیکی می یابند (حافظنیا، ۱۳۸۵: ۱۵۶-۱۵۵) از حیث ارزش های جغرافیایی؛ مکانها و فضاهای جغرافیایی تحت تأثیر عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، نظامی،

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

امنیتی، دفاعی، توریستی، ارتباطی، تکنولوژیکی، فرهنگی، دینی، سکونتگاهی و غیره قرار می‌گیرند، لذا اهمیت آن دچار تحول می‌شود. در گذشته و قبل توسعه صنعت دریانوردی و نقش دریا در زندگی انسان‌ها، مکان‌ها و فضاهای ساحلی بویژه در مناطق گرم یا سرد جاذبه چندانی نداشتند. ولی امروزه چنین مکان‌هایی فوق‌العاده ارزشمند شده‌اند (همان: ۱۶۲-۱۶۱). اهمیت ضرورت استفاده و حرکت کشورها به سمت ارتباطات دریایی (توسعه کریدورها و دالان‌های دریایی)، توسعه بنادر، اسکله‌ها و سواحل دریایی به خاطر تحول در نیازهای همه جانبه (اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و...) و متقابل بشر به همدیگر است. امروزه ارتباطات دریایی در حکم مؤلفه‌ای قدرت یک کشور بسیار نمود پیدا کرد است. امروزه رویکرد نگاه به دریا از سه جنبه اقتصادی (منابع غذایی، تفریحی، توریستی، انرژی، منابع فلات قاره‌ای، مزیت‌های مکانی مناطق آزاد تجاری و صنعتی و...)؛ ژئوپلیتیکی (شکل‌گیری اتحادیه‌های منطقه‌ای، تأثیر بر فرایندهای منطقه‌ای و جهانی، عوارض دریایی نظیر نقاط استراتژیک یا نقاط کنترل و غیره) و جنبه‌های ارتباطی بنادر و دریاها (مانند: انقال مواد اولیه، سوخت، غذا، مسافر، تجهیزات نیروی نظامی و...) (حافظنیا و کاویانی‌راد، ۱۳۹۱: ۲۰۳-۲۰۲)؛ نشان از جایگاه والای مسائل دریایی در مناسبات قدرتی ژئوپلیتیک است. در همین راستا، منطقه آزاد چابهار یکی از مهمترین و استراتژیک‌ترین مناطق ایران به لحاظ اثرگذاری بر امنیت فضای ملی است. موقعیت لجستیکی بسیار مناسب بندر چابهار در دهانه خلیج چابهار که امکان دسترسی و بهره‌برداری هم‌زمان از ساحل اقیانوسی و ساحل حاشیه خلیج را با تمام مشخصات و مزایای آنها فراهم آورده است؛ این بندر را همواره در موقعیت بالقوه رشد و توسعه قرار داده است. در ابعاد بین‌المللی نیز، قرار گرفتن جنوب شرق کشور به طور اعم و چابهار به طور اخص در مسیر دو کریدور از سه کریدور ترانزیتی بزرگ دنیا، از جمله کریدور شمال- جنوب، بیش از این به منطقه آزاد چابهار اعتبار بخشیده است. همچنین که چابهار به طور مستقیم یا غیر مستقیم در مسیر چندین شاهراه مهم بین‌المللی واقع شده است و قابلیت تبدیل شدن به یکی از راهبردی‌ترین موقعیت‌های ترانزیتی را دارد. کما اینکه این بندر عضو دو سازه منطقه‌ای یعنی سازه دریای عمان و سازه اقیانوس هند است و می‌تواند به سه قاره آفریقا، آسیا و اقیانوسیه ارتباط برقرار کند (حافظنیا و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۲-۱۱). به همین خاطر چابهار به عنوان «دروازه بزرگ»^۱ به کشورهای محصور افغانستان و دولت‌های مستقل مشترک المنافع یاد می‌شود.

هند یکی از مهمترین قدرت‌های رو به ظهور جهانی است که در سال‌های پس از انقلاب اسلامی در مرکز توجه سیاست خارجی ایران قرار گرفته است. این کشور به دلیل برخوردار بودن از منابع قابل توجه انسانی جغرافیایی وسیع و رشت بالای اقتصادی در حال حرکت از پیرامون به مرکز اقتصاد و سیاست جهانی است. از این رو جمهوری اسلامی ایران، هند را به عنوان یکی از شرکای اقتصادی- و در مقاطعی سیاسی برگزیده و به این کشور نگاهی ویژه در توسعه روابط خارجی خود داشته است (سلطانی‌نژاد، ۱۳۹۵: ۱۱۷).

هند در پرتوی وابستگی‌های متقابل (ورود به افغانستان و آسیای مرکزی از طریق ایران) خواهان مشارکت گسترده‌ای جهت سرمایه‌گذاری و توسعه بندر دریایی و منطقه آزاد چابهار است. اجمالاً هدف این مقاله تبیین و تحلیل چرایی و دلایل کشور هند از حیث نیازمندی به بندر چابهار در چارچوب وابستگی‌های ژئوپلیتیکی است.

۲) رهیافت نظری

«وابستگی ژئوپلیتیکی»^۲ و موازنه منافع^۳

1. Great Gate
2. Geopolitical Dependency
3. Balance-of-Interest

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

وابستگی ژئوپلیتیکی، عبارت است از وابستگی منافع و اهداف ملی یک کشور و یا یک بازیگر سیاسی به ارزش‌ها و مزیت‌های جغرافیایی کشورها و بازیگران سیاسی دیگر.

مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی دارای خصیصه‌ها و ارزش‌های خاصی هستند و منافع و مزیت‌ها نیز در سطح جهان به طور متعادل پخش نمی‌باشند. به عبارتی الگوی پخش عرضه مزیت‌ها و نیز تقاضای مزیت‌های جغرافیایی نامتعادل است. ازینرو مکان‌ها و فضاهای جغرافیایی و به دنبال آن گروه‌های انسانی ساکن در آنها، ملت‌ها و حکومت‌ها به یکدیگر نیازمند و وابسته می‌شوند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۰: ۱۴۶).

وابستگی ژئوپلیتیکی منعکس کننده این واقعیت است که مزیت‌های جغرافیایی کشورها از طیف گسترده‌ای برخوردار است. لیکن برخی از کشورها از تمام یا بخشی از این مزیت‌ها برخوردارند و برخی از آنها آن را ندارند. این ضرورت وابستگی متقابل جغرافیایی، فلسفه همکاری و تعامل بین‌المللی و توسعه و تکامل سیستم سیاسی جهان است. در منطق ژئوپلیتیک، وابستگی در نقطه مقابل قدرت، استقلال و آزادی عمل قرار دارد. کشورهای وابسته به مزیت‌های جغرافیایی دیگران، در صورتی که فاقد عوامل و مزیت‌های جغرافیایی تعادل بخش و متوازن کننده باشند در وضع ضعف قرار گرفته و سیاست خارجی منفعل شده و منافع و اهداف ملی آنها با چالش و تهدید مواجه می‌شود. (حافظ‌نیا، همان) در اینجا به تبع از شرایط موجود کشورها دارای درک متقابلی از منافع خویش‌اند، لذا اصل توازن منافع؛ اصلی منطقی‌تر است.

در بسط موازنه منافع، "شولر" از دو دولت نام می‌برد؛ اولی دولت تجدیدنظر طلب و دومی، دولتی که حافظ وضع موجود است. البته دولت‌های تجدیدنظر طلب خود به دو دسته؛ دولت تجدیدنظر طلب با «اهداف محدود»^۱ و دومی دولت تجدیدنظر طلب با «اهداف نامحدود»^۲ تقسیم می‌شوند. دولت‌های تجدیدنظر طلب با اهداف محدود درصد افزایش منافع و ارتقاء جایگاه و مواضع‌شان در درون نظم مستقر بین‌المللی هستند و معمولاً «استراتژی دنباله روی»^۳ از ابر قدرتها را اتخاذ می‌کنند، اما دولت‌های تجدیدنظر طلب با اهداف نامحدود دولت‌های انقلابی هستند که برای بسط ارزش‌هایشان به پرداخت هزینه‌های بالا تمایل دارند و خواستار تغییر اساسی در نظم بین‌الملل هستند (Schweller, 1994: 100).

بر اساس نظریه موازنه "شولر"، ایالات متحده هم اکنون قوی‌ترین دولت حافظ وضع موجود است و ایران با توجه به عوامل درونی و ارزشی اهداف تجدیدنظر طلبانه نامحدودی را دنبال می‌کند (Schweller, 2011: 285-286). "شولر" از هند به عنوان یک ابرقدرت در حال رشد با اهداف تجدیدنظر طلبانه نامحدود نام می‌برد. رشد هند در درون نظم بین‌المللی پی‌گیری می‌شود و افزایش قدرت و پرستیژ هند به هزینه قواعد و هنجارهای نظام بین‌الملل نیست. هند قدرتی نوظهور است که درصد تفوق ایدئولوژیکی نیست بلکه راه رشد را در پیوند با نظم مستقر بین‌المللی پیش گرفته است و برای افزایش منافع ناگزیر به برقراری پیوندهای متعارض در عرصه سیاست خارجی و روابط خارجی‌اش شده است.

از طرفی ایران با توجه به هویت انقلابی و ارزشی و دیگر عوامل درونی و ساختاری درصد توسعه منافعش است و حاضر به تقبل هزینه‌های نسبتاً بالا برای توسعه ارزش‌هایش می‌باشد. همان‌طور که شولر می‌گوید؛ کشورها منافع پیچیده‌ای دارند، آنها فرصت‌هایی برای همکاری با یکدیگر دارند و این همکاری تحت تأثیر معمای امنیتی بر پیوند هر کدام از این دولت‌ها با دولت‌های دیگر تأثیر می‌گذارد، به طوری که هر کدام از دولت‌ها تلاش می‌کنند، در میان این فشارهای متعارض، منافع ملی خود را پیگیری کنند (نیاکوئی و بهرامی‌مقدم، ۱۳۹۳: ۱۳۱-۱۳۰). ازینرو هند و ایران برای افزایش منافع خود ناگزیر به همکاری‌اند. سیاست خارجی هند، تفکر یک ابرقدرت است که در پی فتح بازارهای بزرگ اقتصادی جهان است. علی‌رغم نقش

1.Limited Aims
2.Unlimited Aims
3.Banda going

متغیرهای مداخله‌ای مثل عدم رضایت آمریکا از روابط نزدیک هند با ایران یا روابط نزدیک هند و اسرائیل؛ هند توانسته است روابط دوجانبه خود با ایران را به نحو شایسته‌ای مدیریت کند. به تعبیر "شولر"؛ تحت همین منافع پیچیده و متعارض، هند نه تنها منافع خود با ایران را محدود نکرده، بلکه هند با سرمایه‌گذاری ۱۵ میلیارد دلاری در ایران (ملکی، ۱۳۹۳: ۳۳۶)، در زمره کشورهایی است که بیشترین سرمایه‌گذاری در ایران را داشته است و خواهان روابط گسترده‌ای در زمینه‌های گوناگون با ایران است. متقابلاً ایران با درک از جایگاه شناخته شده هند، هیچگاه در پی حداقل‌رسانی روابط خود با هند نبود، بلکه خواهان مشارکت گسترده هند در طرح‌های عمرانی و اقتصادی خویش از جمله توسعه بنادر راهبردی نظیر چابهار است.

۳) یافته‌های پژوهش

۱-۳) تبیین موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی بندر چابهار

شهرستان چابهار با مساحتی حدود ۱۷۱۵۵ کیلومتر مربع در منتهی‌الیه جنوب شرقی ایران در کنار آب‌های گرم دریای عمان و اقیانوس هند قرار گرفته است. این شهرستان از جانب شمال به شهرستان‌های ایرانشهر و نیک‌شهر و از جنوب به دریای عمان و از شرق به پاکستان و از غرب به استان‌های کرمان و هرمزگان محدود است (عزتی و شکری، ۱۳۹۱: ۸). از مجموع سه کریدور حمل و نقل جهانی که کارشناسان سازمان ملل برای این امر پیش‌بینی کرده‌اند، دو کریدور از ایران می‌گذرد و چابهار نقطه عبور جنوبی‌ترین کریدور شرقی-غربی جهان خواهد بود. چابهار، در طرح توسعه محور شرق، محور ترانزیتی شرق نامیده می‌شود (پورپویان و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۵۷). این کریدور از «دروازه ابریشم» در چین آغاز می‌شود و قلب اقتصاد این کشور یعنی استان کانتون را تغذیه کرده و به سرزمین آسیای جنوب شرقی می‌پیوندد و پس از طی این مسیر وارد هندوستان شده و با پوشش مهمترین شهرهای این ناحیه مانند کلکته، ناکپور، جایپور، حصارآباد، کراچی و بن قاسم به چابهار می‌رسد.

بندر چابهار آسان‌ترین و راهبردی‌ترین راه دسترسی به آب‌های آزاد برای شش کشور محاط در خشکی در آسیای مرکزی است. این منطقه به وسیله شبکه حمل‌ونقل زمینی و هوایی از شمال به کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان، از شرق به پاکستان و از جنوب به اقیانوس هند اتصال می‌یابد. دسترسی مستقیم به آب‌های آزاد و قرار داشتن در خارج از خلیج فارس و همین‌طور عدم آسیب‌پذیری در مواقع بروز بحران، موقعیت استراتژیکی خاص از دیگر ویژگی‌های چابهار است (عزتی و شکری، ۱۳۹۱: ۹).

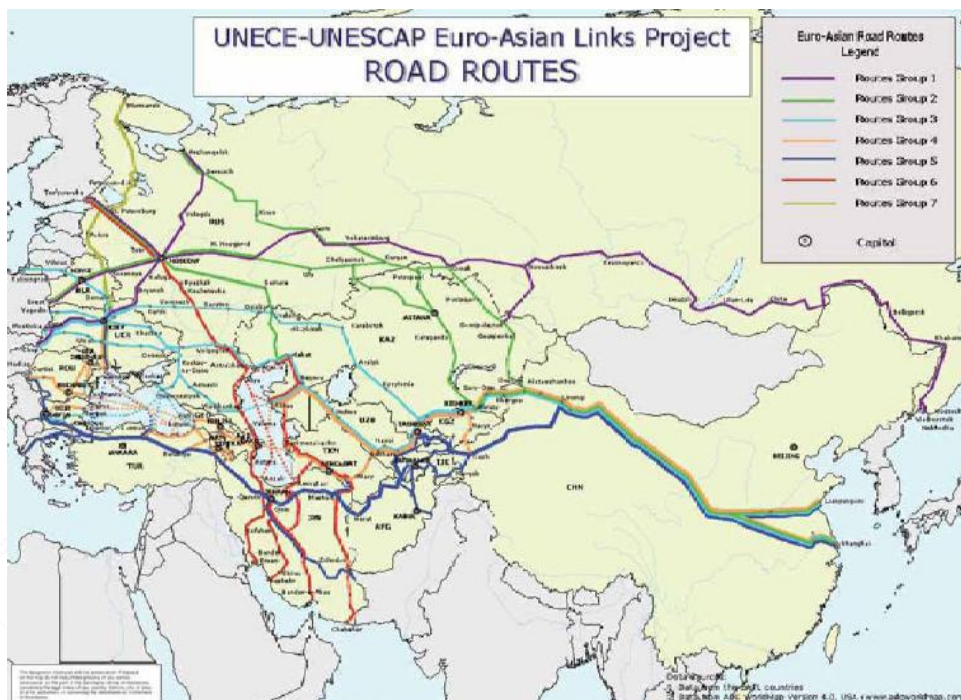
انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران «توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

شکل ۱- موقعیت استراتژیکی بندر دریایی چابهار (Source; UNECE & ESCAP, 2010)

۲-۳) اهداف ژئوپلیتیکی هند در مشارکت طرح توسعه بندر چابهار

۱-۲-۳) اهمیت جایگاه راهبردی ایران در وابستگی های ژئوپلیتیکی هند

هند با برخورداری از منابع کلان طبیعی و انسانی، یک اقتصاد رو به رشت و جغرافیایی که در محیط امنیتی و استراتژیک ایران قرار می گیرد، یکی از مهم ترین گزینه ها برای برقراری روابط پایدار و قابل اتکای سیاسی برای جمهوری اسلامی ایران به شمار می آید (سلطانی نژاد، ۱۳۹۵: ۱۱۶). روابط ایران و هند در سطح کلان راهبردی قابل تحلیل است. از منظر وابستگی های متقابل، زمینه های همکاری ایران و هند، متعدد و متنوع است؛ به همین خاطر است که نه ایران و نه هند هیچ کدام قادر به نادیده گرفتن نقش آن یکی در مناسبات و همکاری های مشترک دو سویه نیستند. ایران و هند در سه سطح ملی، منطقه ای و جهانی، به هم وابستگی دارند. در سطح ملی، صنعت و اقتصاد هند به انرژی ایران وابستگی دارد و به تبع ایران نیز برای پیشبرد طرح های کلان و زیر ساختگی (نظیر توسعه بنادر و اسکله ها، مسیرهای خاکی و راه آهن و ...) به تکنولوژی و مدرن هند وابستگی دارد. پیش بینی می شود پس از فضای پساتحریمی، به دلیل اهداف و منافع مشترک و وابستگی های متقابل دو کشور - روابط ایران و هند در همه ی زمینه های اقتصادی، سیاسی، امنیتی رو به بهبودی بیشتری نیز بگذارد.

منفعت استراتژیک هند در رابطه با ایران در راستای سیاست های منطقه ای و جهانی این کشور برای معرفی خود به عنوان یک قدرت رو به ظهور جهانی نیز هست. هند تمایل دارد از سوی دیگر بازیگران جهانی به عنوان قدرتی رو به ظهور نگریده شود؛ قدرتی که دغدغه های امنیتی آن از حد رقاب های امنیتی با پاکستان فراتر می رود. هند براساس سیاست نگاه به شرق خود علاقه مند به افزایش نفوذ و اثرگذاری در خاورمیانه، آسیای میانه و افغانستان است (Fair, 2007: 148). در این میان ایران می تواند در رسیدن هند به اهداف خود در مناطق پیرامونی اش بسیار کمک کننده باشد. علاوه بر موقعیت خاص ایران در خاورمیانه در آسیای مرکزی نیز ایران می تواند حلقه اتصال هند به جمهوری های تازه استقلال یافته باشند. این واقعیت زمانی

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

بیشتر اهمیت پیدا می‌کند که بدانیم هند در کنار تلاش برای صادرات کالا به این منطقه در پی ایجاد پایگاه های هوایی در تاجیکستان نیز هست. به این ترتیب هند با افزایش حضور در این مناطق پاکستان را از به دست آوردن- عمق استراتژیک مطلوب خود محروم می‌کند. در واقع تحدید نفوذ پاکستان به عنوان یک رقیب در آسیای جنوبی و افغانستان از اهداف اصلی هند است (Pant, 2010: 11-29).

همه اینها در حالی است که تهران و دهلی هر دو در مورد عوالتب گسترش نظامی‌گری وابسته به جریان‌های سلفی در جنوب آسیا و آسیای میانه نگران هستند. هر دو کشور نسب به ظهور مجدد قدرت‌های سیاسی وهابی و دیوبندی در افغانستان و ورای آن دغدغه دارند. به همین دلیل، جهت مقابله با تهدیدات ناشی از پدیده تروریسم در سال ۲۰۰۳م. گروه کاری مشترک هند و ایران برای مقابله با حرکات تروریستی در منطقه ایجاد شد. همسو با تلاش آنان در زمینه تروریسم، ایران و هندگروه کاری مشترکی را در مقابله با قاچاق مواد مخدر و اسلحه بویژه از پاکستان و افغانستان، ایجاد کردند(احمدی فشارکی، ۱۳۹۰: ۱۶۹).

اجمالاً عواملی نظیر: ملاحظات و نگرانی‌های مشترک امنیتی، منافع مشترک درحوزه انرژی، موقعیت مناسب ایران در دسترسی هند به افغانستان و آسیای مرکزی، نقش بندر دریایی چابهار در کریدور شمال- جنوب، منافع و مشارکت (استراتژیکی، اقتصادی و عمرانی) در افغانستان از جمله مواردی‌اند- که باعث وابستگی متقابل منافع ایران و هنداند و به خودی خود زمینه‌های همکاری و تعامل دو سویه ی دو کشور را فراهم آوردند. همچنین که ایران می‌تواند با فعال کرد چابهار، صرف نظر از مزیت‌های مرتبت با سیاست خارجی و امنیت بین‌الملل، یک امنیت پایدار را در این منطقه سامان دهد(عسکری کرمانی، ۱۳۹۵: ۲۳).

۳-۲-۲) - تحقق راهبرد کلان قدرت برتر جهانی

کشورهایی که در سازمان‌های بین‌المللی و یا منطقه‌ای عملاً بر فرایندها و تصمیمات و اقدامات جمعی تأثیر گذاشته و دیگر کشورها و اقدامات و کنش آنها را نیز متأثر می‌نماید- آنهايي هستند که از وزن ژئوپلیتیکي و به تبع آن منزلت بیشتر و برتر در میان سایر اعضاء سازمان بین‌المللی و منطقه‌ای برخوردارند؛ بدین ترتیب آنها می‌توانند به تولید مجدد قدرت و فرصت سازی برای پیشبرد نقطه نظرات، سیاست‌ها، اهداف و برنامه‌های خود در سطح منطقه‌ای و جهانی بپردازند(حافظنیا، ۱۳۸۵: ۱۰۹-۱۱۰).

مشخصاً هند به عنوان قدرتی نوظهور دارای چنین ویژگی‌هایی است. شاخص‌های تولید ناخالص داخلی^۱، نشان می‌دهد، هند تا سال ۲۰۵۰م. پس از چین بیشترین تولید ناخالص داخلی را خواهد داشت (شفیعی و پهلوانی ۱۳۹۰: ۴۲۸). همچنین که پیشبینی شده است تا افق ۲۰۲۵م. صادرات این کشور ۰/۹۲۵۵۵۴ تریلیون دلار برسد (World Data bank, 2014). از لحاظ نظامی، هند دارای ششمین نیروی دریایی و چهارمین نیروی هوایی بزرگ دنیا می‌باشد (بلنداختر، ۱۳۸۸: ۴۹). پیش بینی شده میزان پرسنل نظامی هند در سال ۲۰۲۵، به میزان ۲۶۸۷۹۵ نفر برسد. (World Data bank, 2014). قدرت اقتصادی این کشور، به‌ویژه در فناوری هوا و فضا و جهش علمی آن در عرصه فناوری اطلاعات به گونه‌ای که حجم صادرات نرم افزار آن کشور سالانه رقمی حدود ۲۵ میلیارد دلار را تشکیل می‌دهد. پیشبینی شده است تا ۲۰۵۰ هند و چین حدود ۴۰ درصد تقاضای جهانی در این زمینه را خواهند داشت (Gupta, 2009: 16). بنابراین یکی از اهداف والای هند برای مشارکت در چنین طرح‌هایی (توسعه بنادر، اسکله‌ها، کریدور و مسیرهای دریایی)، پیروی و دنبال کردن برنامه‌ا بر قدرت در

1.GPD

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن خرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

دانشگاه سیستان و بلوچستان - زاهدان - آبان ۱۳۹۵

حال ظهور است، از این منظر هند به خوبی درک می‌کند، با وجود رقابتی بالقوه‌ای نظیر، آمریکا و چین (به عنوان اولین و دومین قدرت حال حاضر) باید بتواند روابط گسترده جهانی داشته باشد. دنباله‌روی و جهت‌گیری به سمت سیاست واقع‌گرا، طی سال‌های اخیر حاصل چنین نگاهی در راهبرد کلان هند در آینده قدرت ترسیمی این کشور است. در این باره آقای "پرناب موکرژی" وزیر خارجه اسبق هند می‌گوید: «فکر می‌کنم سیاست خارجی هند در رنسانس اقتصاد هندی نقش مهمی ایفا خواهد کرد. در حال حاضر برای پیشبرد منافع اقتصادی خود تعدادی اهرم‌های سیاست خارجی همچون فعالیت‌های سنتی بازرگانی، مذاکره راجع به مناطق ترجیحی و تجارت آزاد و همچنین مشارکت در محافل چند جانبه وجود دارد.» وی اضافه می‌کند که: «وظیفه اصلی سیاست خارجی هند همچون همیشه کمک به توسعه کشور و استفاده حداکثری از مشارکت بین‌المللی برای این منظور است.» (Gupta, Ibid)

۳-۲-۳) رقابت گسترده با چین و پاکستان / راهبرد مقابله‌ای با طرح توسعه بندر گوادر

هند با چین و پاکستان هر دو در رقابت است؛ با هر دو کشور دارای مشکلات حل نشده ارضی و مرزی است. بحران کشمیر تاریخی‌ترین و اصلی‌ترین مسأله مورد اختلاف بین هند و پاکستان است. این بحران ترکیبی پیچیده از مطالبات ملی-قومی، تفاوت‌های مذهبی، تروریسم، خشونت سازمان‌یافته، فساد و ترس فراگیری است که از بدو استقلال پاکستان از هند موجب تقابل دو کشور با یکدیگر گردید (اطاعت و احمدی، ۱۳۹۴: ۵). غیر از اختلافات هند و پاکستان، اختلافات هند با چین بر سر تبت هنوز هم به قوت خود باقی است.

البته جدای از اختلاف مرزی هند با چین، هند و چین همدیگر را به عنوان دو رقیب قدرتمند در عرصه تحولات جهان نگاه می‌کنند. در این بین، سیاست چینی‌ها بر مبنای بهره‌برداری وسیع از امکانات بین‌المللی به منظور متحول کردن چین است. با این وجود روابط چین با کشورهای بالنسبه هم‌وزن ایران همچون پاکستان، آفریقای جنوبی و عربستان در قالب همکاری‌های استراتژیک قرار دارد. از آغاز استقلال پاکستان، روابط چین و پاکستان بر اساس دوستی و مودت شکل گرفته بود. چین و پاکستان از نیمه دوم قرن بیستم به ویژه دهه‌های اخیر از روابط سیاسی، اقتصادی و امنیتی مستحکمی برخوردار بوده‌اند. در ابعاد جدید دولت چین با ۲۰۰ میلیون دلار هزینه در ایجاد و تجهیز سیستم راه آهن پاکستان، تأمین لوکوموتیو مورد نیاز راه آهن این کشور و اتصال راه آهن پاکستان به چین موافقت کرده است. علاوه بر این پکن ۱۰۰ میلیون دلار نیز برای تجهیز سیستم ارتباطات پاکستان و ۱۰۰ میلیون دلار برای توسعه خطوط لوله نفت این کشور در نظر گرفته است. علاوه بر این پاکستان برای پیشبرد طرح‌های هسته‌ای‌اش به شدت نیازمند کمک‌های تکنولوژیک و اقتصادی چین است، بر این اساس چین توانسته است در ساخت ۶ نیروگاه اتمی با ظرفیت تولید ۱۱ مگاوات برق کمک کند (فرزین‌نیا، ۱۳۸۵: ۵۳۰). طرح اقتصادی دیگری که از سوی چینی‌ها و پاکستانی‌ها به طور مشترک در حال اجرا است، ایجاد بزرگراه ۱۳۰۰ کیلومتری قره‌قروم می‌باشد. چین همچنین طرح ساخت و تجهیز بندر گوادر پاکستان را به عهده گرفته، گفته شده توسعه بندر گوادر به لحاظ اهمیت بالایی که دارد نماد همکاری چینی-پاکستانی است (آل‌احمد و افشاری، ۱۳۹۱: ۱۱).

پاکستانی‌ها با توسل به قدرت چین، معتقدند، در صورت توفیق در پروژه بندر گوادر به دلیل منافع اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و امنیتی این بندر در بلندمدت با حل مشکلات درونی و بیرونی پیچیده خود و دور کردن چابهار از رقابت، حتی قابلیت‌های ترانزیتی بندر عباس را در معرض تهدید قرار خواهند داد (نصیری، ۱۳۸۷: ۳۶۶). همچنین گفته است، بندر گوادر باید تا سال ۲۰۵۰ به یک بندر مهم در منطقه تبدیل شود و جایگزینی برای بندر دبی باشد؛ به طوری که قدرت پهلودهی ۸۸ کشتی مادر را به طور هم‌زمان دارا باشد (Sing Roy, 2015: 7-8).

از این سو، هند از طریق گسترش همکاری‌هایش در بندر چابهار، حوزه نفوذش را در رقابت با چین و پاکستان در کرانه‌های

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

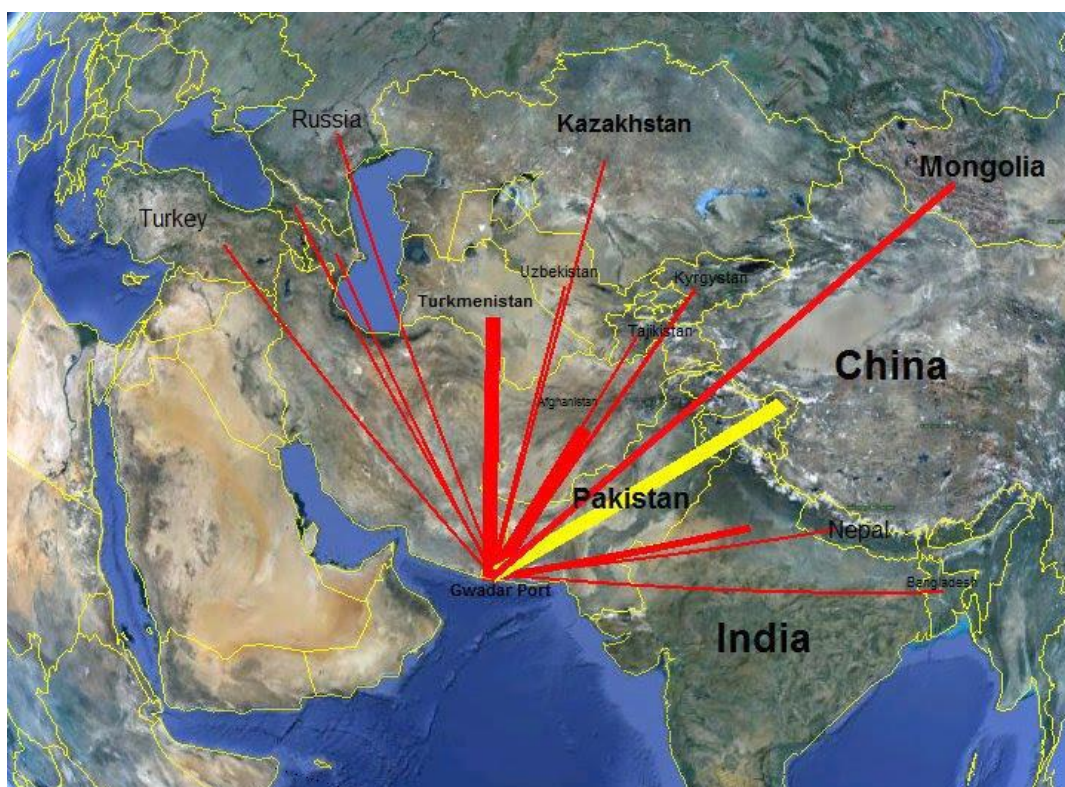
نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران «توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

دریای عمان و اقیانوس هند گسترش می‌دهد. هند مصمم به اجرای توسعه دروازه (چابهار)، کریدور شمال - جنوب است، هرچند که هزینه‌های اضافی نیز در بر داشته باشد. کشور هند برای رسیدن به مقاصد تجاری خود باید از کریدور شمال - جنوب استفاده کند. علاوه بر مقاصد تجاری، کشور هند با استقرار در این منطقه می‌تواند حضور نظامی داشته باشد و تسلط خود را بر منطقه افزایش دهد. اجمالاً رقابت دائم با چین و پاکستان از دلایل اصلی ورود هند به چابهار در چارچوب وابستگی های ژئوپلیتیک است.

شکل شماره ۲- موقعیت استراتژیکی بندر دریایی گوادر

(Source: Rahman Saqib, 2013: 3)

۳-۲-۴) ورود به افغانستان و بازارهای آسیای مرکزی

سیاست خارجی هندوستان به این موضع واقف است که دستیابی به اهداف بلند مدت و میان مدت در آسیای مرکزی امکان پذیر نخواهد بود مگر از طریق مشارکت و همکاری با کشور همسایه این منطقه یعنی افغانستان (Hanauer & Chalk, 2012: 12). هند در نظر دارد تا از طریق بندر «چابهار» ایران که با منطقه مرزی «زرنج» افغانستان در ارتباط است، رابطه تجاری خود را با تجار افغانستان و بازار این کشور گسترش دهد. هم‌اکنون کالاهای هند از طریق راه مبادلاتی چابهار - بم - زرنج - دلارام به شاهراه شمال - جنوب افغانستان توزیع می‌شود. تکمیل مسیر دلارام - زرنج موجب شده است که مسیر چابهار به آسیای میانه ۱۵۰۰ کیلومتر کوتاه‌تر شود (Dietl, 2012: 14).

در سفر سلمان خورشید، وزیر امور خارجه این کشور به تهران برای هفته‌همین نشست کمیسیون مشترک ایران و هند در می ۲۰۱۳م. هند به طور رسمی مشارکت در پروژه توسعه بندر چابهار ایران را تأیید کرد. قبل از این در سال ۲۰۰۸م. دو

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان - زاهدان - آبان ۱۳۹۵

دولت توافق کردند که در ایجاد یک خط آهن از مرزهای روسیه به بندر چابهار با همدیگر همکاری کنند. هند متعهد به تدارکات امور فنی و نیروهای متخصص و تهیه لوکوموتیوها و بخش یدکی این خط راه آهن شده است (Daniels, 2013: 96). همچنین ایران و هند توافقاتی نیز در مورد طرح راه آهن چابهار- فاراب- بم، انجام دادند و مشغول اجراء و توسعه این طرح هستند. آنها درصددند، تا ظرفیت انتقال ۲/۵ تنی این مسیر به ۵ برابر افزایش یابد. همچنین توسعه چابهار توسط هند، سبب خواهد شد تا هند با توجه به روابط و مشترکات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ایران با کشورهای آسیای میانه و افغانستان (Ali Khan, 2012: 125)؛ برای تجارت با این کشورها، دیگر نیازی به حمل کالاهای خود از طریق خاک پاکستان نداشته باشد.

اهمیت آسیای مرکزی از نظر دارا بودن منابع انرژی است که به مثابه قلب و روح ژئوپلیتیک جهانی است. این منطقه در کمترین تخمین ۱۷/۲ و در بیشترین ۴۹/۷ میلیارد بشکه ذخایر شناخته شده و یا ۵ درصد از کل ذخایر جهانی نفت و ۶/۶۵ تریلیارد مترمکعب یا ۳/۸ درصد کل ذخایر جهانی گاز را دارد (Bp, 2011). از طرفی نیاز رو به رشد کشورهای آسیای مرکزی به کاهش آنتروپی و ارتباط با جهان خارج از ژئوپولیتیکی بری و وابستگی کشورهای آسیای مرکزی به قابلیت‌های ترانزیتی و معبری ایران در دسترسی به خارج از منطقه (حافظنیا و دیگران، ۱۳۸۶: ۹۹-۹۸)؛ به نوعی جذابیت ژئوپلیتیک دسترسی ایران را در نزد سایر کشورها را بیشتر آشکار می‌کند. لذا در یک بده بستان وابسته و مشترک، هند قادر است به بازارهای جذاب و پرسود آسیای مرکزی دست یابد، از این طریق کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان نیز از طریق ایران به آبهای گرم دسترسی پیدا می‌کنند.

جدول شماره-۱- فاصله دریایی بندر چابهار با بعضی از بنادر مهم جهان (مایل دریایی)

بمبئی	پوسا	سیدنی	لندن	شانگهای	مسقط	هنگ کنگ	هامبورگ	یوکوهاما	شارجه	کیپ تاون	کویت	دبی	کراچی
۷۶۸	۵۶۴۵	۶۶۵۵	۵۶۸۶	۵۳۷۹	۱۵۱	۴۶۰۲	۶۰۰۱	۷۰۰	۳۷۵	۳۰۰	۸۹۵	۳۶۴	۳۶۰

جدول شماره-۲- مسافت از دیگر نقاط به منطقه آزاد چابهار

تهران	زاهدان	افغانستان	مشهد	آباد عشق	دوشنبه	بیشکک	تاشکند
۲۲۸۶	۷۳۱	۹۰۰	۱۶۴۷	۱۹۱۹	۲۹۵۷	۳۸۹۲	۳۴۰۶

منبع: ویکی پدیا

۵) فرجام

هدف این مقاله بررسی نقش مهم چابهار در اهداف ژئوپلیتیکی هند بود. واقعیت امر حاکی از این است که هنوز جنوب شرق کشور به طور اعم و منطقه چابهار به طور اخص، مسیر طولانی از توسعه حقیقی را پیش رو دارند. مناطق آزاد ایران و از جمله چابهار در چارچوب واقعی مناطق آزاد پیشرفته در منطقه و جهان کارایی مورد انتظار و در شأن را ندارند. دولت‌های گذشته و دولت کنونی (یازدهم) اعتباراتی را برای توسعه این مناطق وضع کردند ولی این اعتبارات کافی نیست. روند پیشرفت فیزیکی ساخت و تجهیز بندر و اسکله‌ها، کند و بطئی است. مشارکت در عمران منطقه آزاد چابهار نیاز به تکنولوژی‌های پیشرفته در ساخت بندر دریایی، مسیرهای کریدوری، راه آهن و غیره دارد. در این زمینه کشور هند دارای توانایی‌های لازم است. هند از حیث نیاز مندی‌های انرژی دارای وابستگی‌های گسترده‌ای است؛ که برای ورود به بازارهای پرسود آسیای میانه به مسیر

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان - زاهدان - آبان ۱۳۹۵

ایران نیازمند است. مقامات هندی بارها آمادگی خود را برای توسعه بنادر ایران، از جمله چابهار اعلام کردند، ولی تا کنون رژیم تحریم‌ها اجازه حضور واقعی هند به بازار ایران را نداد. هم‌اکنون (۲۰۱۶) پس از رفع تحریم‌ها، هند مصمم است حوزه فعالیت‌های اقتصادی خود در زمینه ساخت بنادر، جاده و راه آهن در ایران را گسترش دهد. درست است که چین نیز در حال حاضر بیشترین تمرکز را بر روی توسعه بندر گوادر استوار ساخته است - ولی زمزمه‌ی حضور چین در راستای بلند پروازی‌های کسب رتبه نخست قدرت جهانی برای حضور در چابهار وجود دارد حضور سرمایه‌گذاران چینی در چابهار و ایران از این جهت مهم است که دو کشور هند و چین به عنوان دو قدرت بزرگ اقتصادی نو ظهور در خصوص استفاده و استقرار و در اختیار گرفتن کریدور شمال - جنوب و شرق به غرب به عنوان مهمترین چهار راه انرژی جهان و همچنین مهمترین مسیر ترانزیتی این دو کشور برای حضور در آسیای مرکزی است. بی‌شک حضور چین در طرح توسعه چابهار با وجود توانمندی‌های تکنولوژیکی این کشور، و روابط گسترده (اقتصادی، سیاسی و امنیتی) این کشور با ایران، ضمن اهمیت بخشی و رنگ گرفتن بازی‌های ژئوپلیتیکی (با وجود رقیبی چون هند)، روند توسعه چابهار را تسریع می‌بخشد. اجمالاً با توجه به اهمیت چابهار در راهبرد توسعه جنوب شرق - بی‌شک مهمترین آثار این توسعه عاید استان محروم سیستان و بلوچستان خواهد شد. نبود اشتغال، درآمدزایی و عدم برخورداری از حداقل رفاه، مهمترین دغدغه مردم سیستان و بلوچستان می‌باشد. با حصول تسریع در امر توسعه این مکان راهبردی، جمهوری اسلامی ایران در درجه نخست قادر است تا حد زیادی بر مشکلات استان محروم و عقب افتاده سیستان و بلوچستان فائق آید، که خود در مرحله بعدی می‌تواند زمینه‌ساز امنیت دائم و پایدار در استان باشد و از طرفی یکی از حفره‌های ملال‌آوری (مسائل امنیتی جنوب شرق) که تا حالا به مثابه یک تهدید، امنیت ملی را مخدوش می‌کرد، می‌تواند به مثابه یک فرصت، زمینه‌ساز موقعیت‌های مطلوب در استان سیستان و بلوچستان و کشور باشد.

۶) منابع و مأخذ

۱. اطاعت، جواد و ابراهیم احمدی (۱۳۹۴)، «تحلیل ژئوپلیتیکی روابط پاکستان و همسایگان: تنش‌ها و تهدیدها»، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، دوره ۷، شماره ۲۴.
۲. آل‌احمد، سیدمهداد، بابک سرای‌گرد افشاری (۱۳۹۱)، «چابهارکلید موازنه قدرت در اقیانوس هند»، اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران، ۲۸ بهمن ماه، کد مقاله ۲۰۵۱.
۳. احمدی فشارکی، حسن‌علی (۱۳۹۰)، «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و هند: حوزه‌های تعامل و تقابل»، فصلنامه مطالعات جهان، شماره ۲.
۴. بلنداختر، محمدرضا (۱۳۸۸)، «ساختار و توانمندی نظامی هند»، ماهنامه اطلاعات راهبردی، سال ۷، شماره هفتاد و چهارم.
۵. حافظ‌نیا، محمدرضا و مراد کاویانی‌راد (۱۳۹۱)، «افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی»، چاپ سوم، تهران: انتشارات سمت.
۶. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵)، «اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک»، چاپ اول، انتشارات پاپلی، مشهد.
۷. حافظ‌نیا، محمدرضا و همکاران (۱۳۸۶)، «علائق ژئوپلیتیکی ایران در آسیای مرکزی و فرصت‌های پیش‌رو»، فصلنامه مطالعات بین‌المللی ژئوپلیتیک، سال سوم، شماره ۹.
۸. پوریویان، رضا و همکاران (۱۳۸۹)، «ظرفیت‌های مکانی توسعه منطقه آزاد چابهار (فرصت‌ها، تنگناها و راهکارها)»، مجله سیاسی - اقتصادی، شماره ۲۷۳-۲۷۴.
۹. سلطانی‌نژاد، محمد (۱۳۹۵)، «روابط ایران و هند تحلیلی بر یک مشارکت استراتژیک ناتمام»، فصلنامه روابط خارجی، سال ششم، دوره دوم.
۱۰. شفیع‌ی، نوذر و همکاران (۱۳۹۱)، «رویکرد هند در قبال افغانستان پس از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ (با نگاه به ایران)»، فصلنامه ژئوپلیتیک، سال هشتم، شماره ۲.

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران

«توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران»

دانشگاه سیستان و بلوچستان زاهدان - آبان ۱۳۹۵

۱۱. عسکری کرمانی، حامد (۱۳۹۵)، «چابهار و منطقه»، فصلنامه روابط خارجی، سال هشتم، شماره ۱.
۱۲. عزتی، عزت‌الله و شمس‌الدین شکری (۱۳۹۱)، «بررسی جایگاه چابهار در ترانزیت شمال- جنوب و نقش آن در توسعه شهرهای همجوار»، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، سال نهم، شماره ۳۶.
۱۳. فرزین‌نیا، زیبا (۱۳۸۵)، «پویایی پیچیده روابط پاکستان با چین»، فصلنامه سیاست خارجی، سال بیستم، شماره ۳ و ۲، تابستان و پاییز.
۱۴. ملکی، عباس، (۱۳۹۳)، «درس‌هایی که از روابط جدید هند و ایالات متحده می‌توان آموخت» فصلنامه راهبرد، شماره ۷۰.
۱۵. نیاکوئی، سید امیر، سجاد بهرامی مقدم (۱۳۹۳)، «روابط ایران و هند؛ فرصت‌ها و محدودیت‌ها»، فصلنامه روابط خارجی، سال ۶، شماره بیست و یکم.
۱۶. نصیری، حسین (۱۳۸۷)، «بررسی موقعیت ایران و کشورهای رقیب در مبادلات جهانی - منطقه‌ای (با تأکید بر توسعه محور شرق)»، فصلنامه سیاست، دوه سی و هشتم، شماره ۳.
17. Ali Khan, Zahid (2012), "Baluchistan Factor in Pak-Iran Relations: Opportunities and Constraints", Journal of South Asian Studies, Vol.1.No.27.
18. BP Statistical Review of World Energy (2011)
19. Daniels, Rorry (2013), "Strategic Competition in South Asia: Gwadar, Chabahar, and the Risks of Infrastructure Development", American Foreign Policy Interests, Vol 35, No 2.
20. Dietl, Gulshan (2012), "India's Iran Policy in the Post-Cold War Period", Strategic Analysis, Vol 6, No 6.
21. Fair, Christine (2007), "India-Iran Security Ties: Thicker than Oil", retrieved March 12, 2015 from <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Publications/Detail/?ots591=eb06339b-2726-928e-0216-1b3f15392dd8&lng=en&id=47545>.
22. Hanauer, Larry & Peter Chalk (2012), "India's and Pakistan's Strategies in
23. Afghanistan Implications for the United States and the Region", Center for Asia Pacific policy.
24. Guota, Anil. K (2009), "Getting China and India Right: Strategies for Leveraging the World's Fastest Growing Economies for Global Advantage", United States of America.
25. Pant, Harsh (2010), "India's Challenge in Afghanistan: With Power Comes
26. Responsibility", Center for the Advanced Study of India, Working Paper, No. 10.
27. Rahman Saqib, Inayat (2013), "China interest Gwadar port, Student of Bs politics & IR," (2013/12/10), in: https://www.researchgate.net/.../259458648_China_Interest_in_Gwadar
28. Sing Roy, Mena (2015), "International North-South Transport Corridor: Re-energizing India's -Gateway to Eurasia", Institute for defense studies and analyze (August 18, 2015).
29. Schweller, Randall (2011), "Emerging Powers in an Age of Disorder Global Governance", Global Insight, No.17.
30. Schweller, Randall (1994), "Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back In", International Security, Vol.No. 1.
31. World Bank Databank (2014), Available from: <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx#>
- 32.

انجمن جغرافیا و مناطق مرزی ایران

نهمین گنگره انجمن ژئوپلیتیک ایران و اولین همایش انجمن جغرافیا و برنامه ریزی مناطق مرزی ایران « توسعه ناحیه ژئوپلیتیک جنوب شرق ایران »

انجمن ژئوپلیتیک ایران

دانشگاه سیستان و بلوچستان - زاهدان - آبان ۱۳۹۵

